

עזה כמוות

מאת ד"ר (סא"ל מיל") שאול ברטל

מבט מבס"א, מס' 2,230, 12 בנובמבר, 2023

תקציר: הסתננות חוליות חמושות למטרות הרג וביזה אינן דבר חדש בהיסטוריה המדממת שלנו ברצועת עזה. התקפת ארגון החמאס ב-7 באוקטובר 2023 שהובילה למותם של כ-1,500 איש מרביתם אזרחי מדינת ישראל, היא רק שרשרת אחת בסבל ובחילופי האש בין ישראל לבין רצועת עזה. רק כאשר היה גורם שלטוני נחוש ששלט ברצועה באופן מלא כמו מצרים מ-1956 עד 1967 או ישראל בין השנים 1967-1993, יכולים היו יישובי הנגב המערבי ודרום ישראל לשגשג. ישראל ניסתה להתנתק מעזה במשך 17 שנה אך ללא הצלחה. סבב לחימה אחר סבב לחימה, מיגון ועוד מיגון אך רצועת עזה למרות תלותה הכלכלית בישראל המשיכה להוות בעיה ביטחונית כבדה שרק הלכה והסלימה. מלחמת חרבות ברזל יכולה להוות הזדמנות לשינוי המציאות ברצועת עזה, אולם לשם כך, ייתכן ואין מנוס מהחזרת הממשל הצבאי הישראלי עד למציאת פתרון בסיוע שחקנים אזוריים ומקומיים ובגיבוי בינלאומי. פתרון שיבטיח את השלום ואת היציבות באזור.

ב-1949 לאחר מלחמת העצמאות ועיצוב גבולות הסכם שביתת הנשק שנחתם בין ישראל לבין שכנותיה, החלו הסתננויות יחידים מרצועת עזה ומהגדה המערבית לתוך מדינת ישראל בקנה מידה נרחב. ההסתננויות לא היו בהכרח מאורגנות על-ידי ארגוני טרור, מרבית המקרים היו יוזמה של יחידים או כנופיות מקומיות למטרות שוד או גניבה. גם הסתננות למטרות חבלה ומסיבות פוליטיות, היו קיימות בתקופה זו. לפי מקורות ערביים מאחורי חלק מקבוצות המסתננים מהגדה המערבית הירדנית היו שרידי צבא הג'האד אלמקדס (הג'האד הקדוש) הפלסטיני שפעל בהשראת המופתי חאג' מחמד אמין אלחסיני. מדובר היה במיליציה פלסטינית שהוקמה בתחילת מלחמת העצמאות, שבראשה עמד עד לחיסולו בקרב הקסטל, באפריל 1948, עבד אלקאדר אלחסיני, בן דודו של המופתי. חוליות של האחים המוסלמים מרצועת עזה המצרית היו אחראיות בתחילת שנות החמישים למספר מקרי הסתננות מהרצועה לתוך שטחי ישראל. בין 1949 ל-1956 הוערכו מקרי הסתננות בכ-70,000. בשנות השיא של מלחמות הגבול, 1953-1950 דווחו כ-16,000 מקרי הסתננות בשנה. בעקבות שיפור ההתמודדות הביטחונית הישראלית, ירדו מקרי ההסתננות לכ-5,000 מסתננים בשנה. הייתה זו בעיית הבט"ש (ביטחון שוטף) הקשה ביותר שישראל נאלצה להתמודד עמה עם הקמתה. בתקופה זו הוקם וחזק ההגמ"ר (ההגנה המרחבית), נקבע מעמדו של הרב"ש (רכז ביטחון שוטף), וכן הוקם חיל משמר הגבול כזרוע משטרתית לשמירה על גבולות המדינה. למרות ההיערכות המאסיבית ופיתוח הגנת היישובים המשיכו מחבלים לחדור ליישובים, בין אם

למטרות שוד ובין אם למטרות נקמה וחבלה. בני מוריס במחקרו על מלחמות הגבול של ישראל בשנים אלו מתאר בהרחבה את פעולות ההסתננות שהובילו לכך ש-317 יהודים קיפחו את חייהם כתוצאה מטרור המסתננים, מרביתם מרצועת עזה. (22 נהרגו ב-1949, 19 נהרגו ב-1950, 48 נהרגו ב-1951, 42 נהרגו ב-1952, 44 נהרגו ב-1953, 33 נהרגו ב-1954, ו-54 נהרגו ב-1956). כאז כן היום היו אלו הישובים צמודי גדר הגבול כמו נחל עוז, בארי, נירים ונתיב העשרה שסבלו מנחת ידם של המסתננים הפלסטינים שהגיעו מרצועת עזה. לעיתים נכנסו המסתננים אף עמוק יותר, ליהוד, ראשון לציון, אשקלון ואשדוד.

באמצעי המגננה שננקטו לא היה די וישראל פנתה גם ליוזמות התקפיות. בתקופה זו הוקמה יחידת ה-101 שפעלה תקופה קצרה, עד שהתמזגה בחטיבת הצנחנים, אך השפיעה רבות על עיצוב תורת הלחימה. בתקופה זו, שלטה מצרים ברצועה והייתה אמונה על שמירת הגבול. ההסתננות נחשבה כהפרת הסכם שביתת הנשק שחתמה ישראל עם מצרים. הירדנים והמצרים התקשו לעמוד בהסכמים שדרשו מהם לשמור על קו שביתת הנשק. ב-28 בפברואר 1955 נכנס כוח ישראלי לרצועת עזה במה שכונה לימים "חץ שחור". מבחינה צבאית הייתה זו פעולה מוצלחת. צה"ל נכנס ללב עזה, פוצץ מבני מפקדה מצריים, וחיסל 37 חיילים מצרים ואזרח אחד. הכוח הישראלי איבד שמונה לוחמים ו-13 לוחמים נפצעו. הפעולה עוררה הדים רבים במצרים ובמדינות ערב. ברצועת עזה התקיימו הפגנות המונים של תושבי הרצועה שקראו לאינתיפאדה וביקשו נשק כדי להגן על עצמם. ההיסטוריון הפלסטיני, חסין אבו נמל מתאר את הדרישות הפלסטיניות מההנהגה המצרית שכללו הקמת משמר לאומי פלסטיני ברצועה אשר יוכשר ויאומן על-ידי הצבא וביצוע פעילות התקפית צבאית בתוך מדינת ישראל. נשיא מצרים, ג'מאל עבד אל נאצר ראה בפעולה פגיעה בכבודו ובכבוד הצבא המצרי שלא הצליח להגן על תושבי הרצועה ואפשר לישראל לפגוע בבסיסיו בלב רצועת עזה. מבחינת המצרים הייתה זו פעולת גמול אחת יותר מדי שהובילה את מצרים לאמץ טקטיקה דומה לזו של חמאס כיום. הפעלת פדאיון בהיקפים גדולים שיסתננו ליישובים בעוטף עזה ויפגעו באוכלוסייה האזרחית.

כמענה לדרישות האוכלוסייה כפי שהשתקפו בהפגנות הענק אחר פעולת עזה, בנו המצרים מערך הגנה של משמר לאומי פלסטיני (אלחראס אלוטני) שמנה בשיאו 500 לוחמים שאומנו והוכשרו על-ידי הצבא המצרי, ומטרתו העיקרית הייתה הגנה על רצועת עזה. בהמשך הוגדר המערך כחטיבה פלסטינית בתוך הצבא המצרי. מתוך המגויסים למשמר הלאומי הוקם גדוד מסתננים ייחודי, מחיילים נבחרים, (בדומה לנח'בה של חמאס) בראשות בכבאשי (סא"ל) מצטפא חאפז. בשיאו מנה הגדוד לפי הערכות שונות כ-400 פדאיון (מקריבי עצמם). חיילי גדוד הפדאיון עברו אימוני חבלה, מיקוש ומודיעין. מצרים בראשות המודיעין הצבאי שלחה שני גלי פדאיון לישראל. הגל הראשון באוגוסט 1955 והגל השני באפריל-מאי 1956. כל גל מנה כמאתיים מסתננים שחדרו לישראל בקבוצות קטנות כדי לבצע פעילות טרור. תפקידם היה לרצוח יהודים ולהביא מודיעין. טווח הגילאים של חיילי הפדאיון היה בין 20-32 רובם בעלי משפחות. הם באו מכל קצוות האוכלוסייה (פליטים ותושבים). התמיכה בפעולות הקומנדו המצריים כפי שנקראו אז בתקשורת המצרית הייתה בכל קצוות האוכלוסייה. החוליות פעלו בנפרד לעיתים ללא מערכת תקשורת וללא יכולת של המפקדה המרכזית להחזירם. לעיתים הם העדיפו להסתתר אצל קרוביהם בגדה המערבית ולא חזרו לעזה. הפדאיון הסתייעו בפועלים ובאסירים לשעבר שהכירו את האזור ואספו מודיעין טרם תקפו את הקיבוצים והמושבים בעיקר בדרום הארץ. בנאומו בעיד אלפטר במאי 1956 אמר ג'מאל עבד אלנאצר לחיילי גדוד המסתננים הפלסטיני: "אתם הוכחתם מעשית שהנכם גברים שמולדתם יכולה לסמוך עליהם. הרוח שבה נכנסתם באיבת לאחוז בכול. העולם כולו הבחין במעשיכם אלה ומה שחשוב יותר שהאיוב כולו חש בעוצמתכם המכוונת נגדו. הוא למד לדעת באיזו מידה יכול ליבכם להתמלא אומץ ותקיפות." התקשורת המצרית היללה את

הפדאיון וניפחה את מספרם באופן ניכר לאלפים ואף לעשרות אלפי מסתננים. הם הוגדרו בדיווחים התקשורתיים בערבית, ככוחות קומנדו מצריים. העובדה שמדובר בפלסטינים המתגוררים ברצועת עזה שאומנו לטרור בידי מצרים ופגעו בעיקר במטרות אזרחיות, לא באה לידי ביטוי בפרסומים הערביים על פעולותם.

ריבוי ההסתננויות ופעולות התגמול הישראליות ההולכות ומסלימות, הובילו את ישראל לכבוש את רצועת עזה כחלק ממבצע סיני (בו נטלו חלק גם בריטניה וצרפת), ב-29 באוקטובר 1956. כאז כן עתה, מלחמה משמעותית בעזה, הייתה בלתי נמנעת לאור ההסלמה בקווי הגבול של ישראל, פעולות גמול ישראליות בלב הגדה המערבית או רצועת עזה מצד אחד וגלי הסתננות נרחבים של מחבלים מצד שני שרובם מכווני המודיעין המצרי ובהשראתו. מנקודת המבט הישראלית תכליתו של מבצע סיני הייתה הבאת שקט וביטחון ליישובי מדינת ישראל ובייחוד ליישובי הספר. משה דיין, שסייע לעצב את מדיניות התגובה הישראלית באותן שנים הבין שאין מנוס ממלחמה כדי לשים קץ לפעילות הפדאיון.

המשמר הלאומי שאורגן טרום המלחמה גם כחטיבות פלסטיניות נלחם בעוז על הגנת רצועת עזה. חיילי גדוד הפדאיון נאסרו או אולצו לברוח ולהסתתר. בכיבוש רצועת עזה נהרגו לפי מקורות ערביים כאלף פלסטינים בטווח זמן של כשלושה חודשים. דו"חות צה"ל מסייגים נתונים אלו ומביאים נתונים נמוכים יותר של כמאתיים נפגעים פלסטינים, ואילו גורמי או"ם מעריכים שכמות הנפגעים בצד הפלסטיני הייתה בין 440 ל-550 הרוגים. כאז כן עתה עלו טענות כי כוחות צה"ל ביצעו מעשי טבח בעת כיבוש רצועת עזה ובייחוד בעת כיבוש ח'אן יונס, שם הייתה התנגדות עזה של כוחות המשמר הלאומי הפלסטיני. בדו"ח ללשכת הרמטכ"ל המתאר את כיבוש הרצועה, ציין אל"מ מתי פלד, לימים חבר כנסת ופעיל שמאל, את מדיניות ישראל שהובילה לפירוק גדוד הפדאיון, שחלק מפעיליו חוסלו וחלק אחר נעצרו. לאחר נסיגת ישראל במרס 1957, בלחץ כבד של המעצמות ארצות הברית וברית המועצות, לא חזרו המצרים לבנות את גדוד הפדאיון ודבקו במגבלות הסכמי שביתת הנשק שחתמו למנוע הסתננות אלימה נגד ישראל. ותשקוט רצועת עזה אחת עשרה שנים. גם אם היו תקריות קטנות מדי פעם, הן לא היו באותו היקף כפי שהיה בשנות החמישים. השלטון המצרי הוכיח כי כאשר ישנו שלטון תקיף והחלטי השולט מעשית בשטח רצועת עזה ניתן להקנות ביטחון לתושבי ישראל.

ביוני 1967 נכבשה שוב רצועת עזה בידי ישראל, ששלטה בה באופן מלא עד לחתימת הסכמי אוסלו בשנות התשעים עת הועברה חלק מהשליטה ברצועה לידי הרשות הפלסטינית (במסגרת הסכם עזה ויריחו תחילה שנחתם ב-4.5.1994). ישראל המשיכה לשלוט בחלקים מהרצועה מתוקף הסכמי הביניים עד להתנתקות באוגוסט 2005. למותר לציין כי עד להקמת הרשות הלאומית הפלסטינית במסגרת הסכם עזה ויריחו תחילה, לא סבלה ישראל מבעיות של ירי רקטות לשטחה מכיוון רצועת עזה. בתקופה שלפני ביצוע ההתנתקות החל ירי מועט של פצצות מרגמה, בעיקר לעבר יישובי גוש קטיף ויישובים סמוכי גדר. הירי בוצע בעיקר מתוך שטחי A שהיו בשליטת הרשות הפלסטינית ולרוב בוצע בידי ארגון החמאס. משנת 2005 נשלטה רצועת עזה בידי הרשות הפלסטינית שראתה עצמה סוג של מדינה פלסטינית שבדרך. ב-25 בינואר 2006 נבחר ארגון החמאס ברוב גדול במועצה המחוקקת הפלסטינית והוקמה ממשלת חמאס הראשונה בראשות איסמעיל הניה. בכך הפך ארגון החמאס, ארגון פלסטיני בעל אידיאולוגיה פן-אסלאמית רצחנית ואנטישמית לגוף שלטוני דה יורה, בשטחי הרשות הפלסטינית. ביוני 2007 השתלט ארגון החמאס באופן מלא על רצועת עזה והפך אותה לסוג של מדינה עצמאית. מעין אמירות אסלאמית מקומית השולטת על אוכלוסייה של שני מיליון איש שברובם תומכים במאבק מזוין נגד מדינת ישראל (לפי סקרים פלסטינים). מאז שנת 2006 עת עבר השלטון לידי חמאס, לא שקטה רצועת עזה. סבבי לחימה רבים פרצו בין ישראל לבין רצועת עזה שהובילו לנפגעים רבים ולהפסדים כלכליים ניכרים. הסבבים הבולטים

היו עופרת יצוקה (2009), עמוד ענן (2012), צוק איתן (2014), שומר החומות (2021) וסבבים קטנים יותר מול הג'יהאד האסלאמי. רצועת עזה הפכה לזירת מלחמה בין ישראל לבין ארגוני הפרוקסי של איראן, חמאס והג'יהאד האסלאמי וארגונים פלסטינים נוספים שלמרביתם אידיאולוגיה אנטי-מערבית, ג'יהאדיסטית ופן-אסלאמית מבית היוצר של האחים המוסלמים, וגורמי ג'יהאד עולמי שהתפתחו מתפיסות פונדמנטליסטיות אלו.

מלחמת חרבות ברזל שנכפתה על ישראל, ב-7 באוקטובר 2023, יכולה להיות גם הזדמנות להביא שקט ורוגע ביטחוני ליישובי הנגב המערבי ולאפשר את צמיחתם. המסקנה המרכזית, שניתן להסיק מהתיאור ההיסטורי שהובא לעיל היא שכדי לאפשר שקט ביטחוני לתושבי ישראל יש צורך בשלטון המסוגל ויכול לכפות את שלטונו. שלטון המורתע ממדינת ישראל כפי שהייתה מצרים בין השנים 1956-1967 או שלטון צבאי ישראלי כפי שהיה מ-1967 ועד הסכמי אוסלו. לכן אין די בכיבוש הרצועה ובמיטוט שלטון חמאס אלא יש לתת את הדעת ליום שאחרי סיום המלחמה. החלופות שהוצעו לשלטון חמאס ברצועה, כוללות החזרת הרשות הפלסטינית לרצועת עזה, כוח בינלאומי שישלוט ברצועה, משטר נאמנות של האו"ם ועוד. כלל החלופות רעות וכוללות בתוכן סיכונים רבים. אולם דווקא שנות הממשל הצבאי ברצועת עזה לפחות עד לפרוץ האינתיפאדה הראשונה בדצמבר 1987, נראות בדיעבד מבחינה היסטורית כתקופת שקט ושגשוג יחסי ברצועת עזה. לכן אין לפסול את כינונו של ממשל צבאי ישראלי לתקופה זמנית לא מוגדרת עד ליישום פתרון אזורי לבעיית עזה. השלב הראשון לפיכך הוא הקמת ממשל צבאי מלא על כלל רצועת עזה, למרות החסרונות ועלותו הכלכלית הגבוהה. ממשל צבאי יפעל להבטחת הסדר והביטחון ויאפשר בגיבוי בינלאומי את שיקום עזה לאחר כיבושה. הקמת ממשל צבאי נתונה בידי ישראל אשר תבהיר מלכתחילה כי מדובר בממשל זמני שנועד להבטיח את השלום והסדר, עד ליישום פתרון אזורי שיזכה לגיבוי הקהילה הבינלאומית.

השלב השני - במקביל ולאחר התבססות הממשל הצבאי, ישראל תשאף לשלב כוחות מקומיים ואזוריים נוספים כולל כוחות צבא, שיסכימו להשתלב בממשל החדש שיוקם. מדובר בעיקר בגורמים פלסטינים מקומיים, מצריים ומדינות מתונות נוספות שיש להם אינטרס לשמור על היציבות הביטחונית באזור. הניסיון ההיסטורי הישראלי, לגבי כוחות רב-לאומיים בהקשר הסכסוך הישראלי-ערבי אינו מבשר טובות, לכן במקרה של רצועת עזה, הכוח האזורי שיוקם כדי להבטיח את השלום והיציבות יכלול גם את צה"ל. ישראל תהווה חלק דומיננטי מהכוח הרב-לאומי ותפעל בשיתוף פעולה עם שאר הגורמים החברים בו. מלחמת חרבות ברזל הוכיחה כי בעיית עזה אינה רק סכסוך נקודתי בין ישראל לבין חמאס או בין ישראל לבין הפלסטינים אלא בעיה אזורית. מכאן יוצא שעתיד רצועת עזה טמון בפתרון אזורי שישראל היא חלק ממנו ושותפה מלאה בעיצובו. פתרון אזורי לרצועת עזה הינו אינטרס פוליטי ומדיני של מדינות נוספות באזור ובקהילה הבינלאומית ובראשן ארצות הברית. הצלחה ישראלית בעיצוב פתרון אזורי מעין זה, שיבטיח את ביטחונה, תהווה שינוי אסטרטגי והישג מבורך.

ד"ר (סא"ל מיל") שאול ברטל הוא חוקר בכיר במרכז בס"א ועמית מחקר במרכז ללימודי המזרח באוניברסיטת ליסבון. במהלך שירותו הצבאי שירת במגוון תפקידים ביהודה ושומרון. לימד במחלקה לתולדות המזרח התיכון ובמחלקה למדעי המדינה. חיבר מספר ספרים העוסקים בסכסוך הישראלי-ערבי ביניהם, הפלסטינים מהנכבה לפאדאיון-1956 1949 (ירושלים, 2009), דרך ג'יהאד בפלסטין (ירושלים, 2012), עם נסיה שמר הראש של חמאס (פרדס, 2021).